

GEOGRAFIJA — fakultativni maturitetni predmet

O GEOGRAFSKIH MATURITETNIH VPRAŠANJH

Naša zahteva po geografiji kot maturitetnem predmetu ni bila za nas geografe zgolj prestižnega pomena, temveč nas je pri tem vodila predvsem globoka prepričanost o koristni vlogi, ki jo geografija more in mora imeti pri zrelosti preizkušnji mladega človeka.

V zadnjih letih je že marsikdo poudaril pomanjkljivosti gimnazijske mature, med njimi je bil tudi marsikateri predsednik maturitetnih komisij. Ena izmed pomanjkljivosti je predvsem v tem, da za zrelost našega srednješolca ni potrebno, da bi pokazal svoje predstave in poglede o lastni državi in o svetu, ni potrebno n. pr., da bi pokazal svoje znanje in odnos do aktualnih gospodarskih in socialno-političnih vprašanj. Sploh ni potrebno, da bi imel kakršenkoli kompleksni pregled na svet in njegovo sodobno dogajanje. Torej vse to, kar bi mogel v precejšnji meri, če že ne docela pokazati prav pri geografiji.

To spoznanje je z našimi zahtevami vred venmarle prineslo določene spremembe. Tako je z letošnjim šolskim letom (1955/56) tudi geografija maturitetni predmet. S tem pa je omenjena pomanjkljivost le delno odpravljena. Za sedaj je namreč geografija le fakultativni predmet med predmeti realne skupine (fizika, kemija, biologija). Toda s tem, da je prišla geografija k maturi, je za nas geografe opravljen šele prvi del poti. In to ne le zato, ker opmeni njena fakultativnost le polovično rešitev, temveč predvsem zato, ker je pred nami druga, težja naloga. Ta je, da bi geografija tudi v resnici imela pri maturi tisto vlogo, ki smo si jo začrtali že v začetku naših stremeljenj. Kar priznajmo si, da to ni lahka stvar. Želimo si vsekakor, da bi geografija pri maturi vsebovala pravzaprav osnovno sintezo sodobne geografske znanosti, prilagojene srednješolskim zahtevam. Tako geografijo pa, če smo si odkriti, pravzaprav šele dobro uvajamo v srednjo šolo in zato zaenkrat niti nimamo kaj prida izkušenj. Preporučani smo, da je ta pot pravilna, da namreč izvajamo tudi v šoli

nujnosti kompleksnega in genetičnega gledanja geografskih objektov.

Ob koncu še to: Važno je, da dobimo pravilno in vizuelno trdno zasidrano predstavo različnih zemljepisnih predmetov ali pojmov že pri prvem učenju in spoznavanju pokrajine ter njenih značilnosti. Splošni vtis bo tako v naši zavesti trden. Ob vsakokratnem metodično in psihološko pravilnem uporabljanju karte bo vedno znova oživel.

¹ Opozarjam na knjigo, ki je za geografa zelo važna: R. Badjura, Ljudska geografija (Ljubljana 1953). Dober članek o zemljepisnih imenih je napisal tudi S. Kranjec, Zemljepisna imena v šoli, Sodobna pedagogika, Ljubljana 1955, št. 3/4.

pri geografskem pouku principe in bistvo moderne geografije. Drugo je morda vprašanje v kako prirejani projekciji naj bo ta, da bo najbolj ustrezala srednji šoli. Tu ni torej težava le v tem, da geografija kot maturitetni predmet nima prave tradicije, temveč je to morda le vzrok več. Prav je, da se zavedamo težav in odgovornosti, ki so s tem v zvezi.

Razumljivo, da skušamo vse te težnje čisto jasno poudariti prav pri vlogi, ki naj jo ima geografija pri maturi. Izraziti jo moremo konkretno takole: Pri zemljepisu naj kandidat pokaže ob primernem poznavanju geografskih dejstev sposobnost samostojnega in kompleksnega presojanja geografskih pojavov in njih zavisnosti na širših geografskih področjih. Kandidat naj pokaže sposobnost zdravega razsojanja o strukturi posameznih pokrajin, o njihovih prirodnogeografskih in družbenogeografskih (socialnih in političnih) svojstvih ter silnicah, ki se v njih uveljavljajo. Kandidat mora pokazati, da si je vsaj v osnovah pridobil geografski način mišljenja, to pomeni, da zna n. pr. poudariti kompleksnost in dialektičnost pojavov na zemeljski površini v celoti ali v posameznih regijah in s tem konkretno pokazati svoj dialektično-materialistični pogled. Pri geografiji Jugoslavije naj kandidat pokaže, da si je ob temeljitem spoznavanju lastne dežele in njenih problemov zavestno ustvaril do nje pozitiven in aktiven odnos pa s tem hkrati tudi konkretne osnove za, pravilnejše vrednotenje ostalega sveta.

Pri maturi je bila nekdanj samo geografija Jugoslavije, sedaj pa zajemajo vprašanja celotno snov, predpisano za višjo gimnazijo. Pri prvem vprašanju naj bo poudarek na obči geografiji (fizično geografskih vprašanj naj bo neposredno čim manj), pri drugem na regionalni, pri tretjem pa na geografiji Jugoslavije. Vsa tri vprašanja naj bodo čim bolj kompleksna in naj skušajo v kar največji meri povezati občo in regionalno geografijo ter geografijo Jugoslavije.

Bodimo še bolj konkretni, saj morda ne bo odveč, ako skušamo z nekaj primeri nakazati, kako si zamišljamo maturitetna vprašanja.

I.

1. Osnovni pogoji za nastanek in razmestitev industrije (s primeri)

Razmestitev in razvoj industrije glede na:

- a) pogonske vire — (ogljje, premog, hidroenergija) in surovino,
- b) prometno lego,
- c) delovno silo,
- d) kapital in strateški moment.

Učinki industrije v pokrajini ter v razporeditvi in strukturi prebivalcev.

2. Norveška, Anglija, Švica in Italija kot industrijske države:

- a) geografski nagibi za njih industrializacijo,
- b) geografski problemi in učinki industrijskega procesa.

3. Zakaj industrializiramo Bosno?

- a) Osrednja lega med panonskim in jadranskim delom; tudi strateški moment,
- b) prirodna bogastva — energetski viri, surovine,
- c) katere industrijske panoge se tam razvijajo? Kje in zakaj?
- d) Vpliv industrializacije na kulturno raven prebivalstva.

II.

1. Pomen morskih tokov:

- a) njih pomen za promet, ribištvo, podnebje (s primeri),
- b) morski tokovi v Atlantiku,
- c) Atlantski tok in Evropa (podnebje, promet, ribištvo in poljedelstvo atlantske Evrope).

2. Norveška Japonska, Grčija kot pomorske države:

Stopnja in oblika njihove navezanosti na morje — vzroki in učinki.

3. Jugoslavija kot jadranska država:

- a) karakteristika Jadranskega primorja in njegov delež v gospodarstvu Jugoslavije,
- b) prometni pomen Jadranskega primorja za našo državo, Srednjo Evropo oz. Podonavje.

III.

1. Gozdno bogastvo po svetu in njegovo izkoriščanje:

- a) glavna gozdna področja zmernega in tropskega pasu (na splošno po državah),
- b) karakteristika gospodarske izrabe gozda v zmernem, subtropskem in tropskem pasu.

2. Karakteristika gozdnega gospodarstva v Švedski, ZDA in Romuniji.

- a) V Švedski in Finski kot državah, kjer je lesno bogastvo osnovni izvoz zaradi dejanske množine lesa,
- b) v ZDA in SZ kot državah z velikim gozdnim bogastvom, toda tudi veliko potrošnjo,
- c) v Romuniji kot državi z velikim izvozom kot posledico notranjih gospodarskih razmer.

3. Gozdno bogastvo Jugoslavije:

- a) kratka karakteristika gozda pri nas,
- b) njegov pomen za Jugoslavijo kot sredozemsko državo in državo v procesu industrializacije,
- c) lesna, papirna in celulozna industrija.

IV.

1. Glavna področja pšenice na svetu:

- a) področja ekstenzivne in intenzivne kulture pšenice.
- b) Problemi oskrbe s pšenico (glavni pridelovalci — gosto naseljene dežele, mlade kolonizacijske dežele. Glavni izvozniki in uvozniki.), težave in navidezna nadprodukcija kot posledica neurejenosti med proizvodnjo in potrošnjo.

2. Kmetijstvo monsunske Azije:

- a) dežele monsunske Azije in njih kmetijska karakteristika,
- b) pomen riža v poljedelstvu teh dežel,
- c) geografski pogoji za gojenje riža in učinki kulture riža v življenju teh dežel.

3. Gospodarski problemi kraškega sveta v Jugoslaviji:

- a) glede kmetijstva (poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo),
- b) glede hidroenergije,
- c) glede prometa.

V.

1. Ribištvo na svetu:

- a) najpomembnejša ribolovna področja na svetu (kje, zakaj?) in najpomembnejše vrste rib,
- b) geografski učinki ribištva (obmorska mesta, teritorialne osvojitve, problem teritorialnih voda itd.),
- c) pomen ribištva za nekatere azijske dežele (Japonska, Koreja, Indija).

2. Severno morje:

- a) prirodnogeografska karakteristika,
- b) njegova prometna oziroma gospodarska vloga za sosednje države,
- c) pomen za Norveško na eni in Dansko na drugi strani.

3. Pomen Makedonije v kmetijskem gospodarstvu Jugoslavije:

- a) karakteristika in delež kmetijskega gospodarstva Makedonije v Jugoslaviji,
- b) kmetijstvo — pogoj za industrijo v Makedoniji,

VI.

1. Bombaž v svetu in njega gospodarsko-politični učinki:

- a) glavni producenti in potrošniki, delež produkcije in potrošnje (predelava) med najpomembnejšimi državami,
- b) vloga bombaža v kolonialni politiki (n. pr. Vel. Britanije).

2. Mednarodni pomen bližnjega Vzhoda (arabskega sveta):

- a) pojem in politično-teritorialna struktura;
- b) gospodarska karakteristika teh dežel,
- c) Bližnji Vzhod — področje križanja interesnih sfer (prometna lega, nafta, bombaž).

3. Industrija Slovenije:

- a) delež industrije v gospodarstvu Slovenije in njena karakteristika,
- b) glavna industrijska področja,
- c) industrijske panoge, ki imajo bodočnost glede na prirodnogeografske pogoje. Perspektive industrije v Sloveniji glede na industrializacijo Bosne in drugih pokrajin v Jugoslaviji.

VII.

1. Energetski viri v svetu:

- a) vrste energetskih virov in njihova razporeditev,
- b) geografski pomen oziroma učinki posameznih energetskih virov najpomembnejših ležišč na svetu,

- c) premog — surovina kemične industrije.
- 2. *Geografski učinki glavnih premogovnih ležišč Evrope:*
  - a) razporeditev najvažnejših ležišč (kje, zakaj?),
  - b) geografski učinki (priklicali industrijo, izzvali zgostitev prebivalstva, stopnjevali prometno mrežo itd.).
- 3. *Premogovno bogastvo Jugoslavije:*
  - a) karakteristika ležišč glede nastanka, zalog in lege, delež posameznih vrst premoga,
  - b) stopnja izkoriščanja,
  - c) premogovno bogastvo in težka industrija.

VIII.

- 1. *Glavne pomorske poti na svetu:*
  - a) glavne pomorske poti (kje, zakaj?),
  - b) prometna vloga Atlantika.
- 2. *Kanada:*
  - a) kratka geografska karakteristika,
  - b) nagel medvojni in povojni gospodarski napredek — vzroki, perspektive.
- 3. *Turizem v Jugoslaviji:*
  - a) glavna turistična področja in kraji,
  - b) prirodni in gospodarski pogoji,
  - c) kritični pretres turizma kot gospodarske panoge.

IX.

- 1. *Nafta v mednarodnem svetu:*
  - a) glavna področja nafte na svetu (kje, zakaj?)
  - b) glavni producenti in potrošniki,
  - c) pomen nafte v svetovni trgovini in prometu,
  - d) naftna ležišča — križajoči se vplivi interesnih sfer in njih učinki.
- 2. *Atlaške dežele:*
  - a) prirodnogeografske poteze z medsebojno primerjavo,
  - b) gospodarskosocialna in politična slika,
  - c) današnji problemi teh dežel.
- 3. *Vojvodina:*
  - a) prometni pomen, kmetijstvo, prebivalstvo (narodnostna slika),
  - b) smotrno urejanje pokrajine s hidrotehnično osnovo (Donava—Tisa—Donava).

X.

- 1. *Število in razporeditev prebivalstva na svetu:*
  - a) tipi gosto naseljenih predelov,
  - b) tipi redke naseljenosti,
  - c) glavna zgoštevna področja (vzroki in njih problemi).
- 2. *Gospodarskoprometni problemi Podonavskih držav:*
  - a) preurejanje kopnih zvez avstroogrske dediščine,
  - b) gospodarska struktura teh dežel in njih potrebe po mednarodni trgovini.
- 3. *Učinki burje v Jadranskem primorju:*
  - a) v podnebju, kmetijstvu, prometu, naseljih in podobnem,
  - b) primerjava s podobnimi vetrovi v ostalem Sredozemlju.

XI.

- 1. *Različni tipi reliefa in njih (gospodarsko) geografska karakteristika:*
  - a) tip mladega reliefa oziroma gorstva,
  - b) tip starega reliefa,
  - c) tip glacialnega reliefa.
- 2. *ZDA kot svetovna gospodarska in politična sila, njihov vpliv in vloga v svetu.*
- 3. *Glavne regije v Sloveniji in njih značilnosti.*

XII.

- 1. *Pojem in pomen meje (prirodne oziroma politične) v geografiji (s primeri):*
  - a) meje v politično, narodnostno in gospodarsko razdrobljeni Evropi,
  - b) meje v Novem svetu oz. v kolonizacijskih deželah.
- 2. *Problemi mladih držav Indija, Indonezija in tako dalje.*
- 3. *Vloga Jugoslavije v svetu.*

XIII.

- 1. *Pomen geografskega položaja (s primeri):*
  - a) ugodne poteze (n. pr. Anglija, Nizozemska itd.),
  - b) neugodne poteze (Tibet, Etiopija, Albanija),
  - c) relativni pomen položaja glede na razvoj (na primer sredozemske in atlantske države nekdanj in sedaj, Švica itd.).
- 2. in 3. *Prometni problemi Podonavja in naša država.*

XIV.

- 1. *Geografski učinki različnih oblik kapitalizma:*
  - a) v gospodarskem liberalizmu (n. pr. anarhična rast, pretirana specializacija itd.),
  - b) v monopolističnem kapitalizmu (močna koncentracija itd.),
  - c) v državnem kapitalizmu.
- 2. *Gospodarski problemi Južne Evrope:*
  - a) splošna karakteristika teh problemov in njihov vzroki,
  - b) gospodarsko sodelovanje teh dežel kot sredstvo za reševanje teh problemov (Jugoslavija—Italija).
- 3. *Glavni tipi naselij v Jadranskem primorju, Panonski nižini in gorskem svetu:*
  - a) prirodno geografski pogoji,
  - b) zgodovinski in gospodarski pogoji.

XV.

- 1. *Sodobne težnje za uveljavljanje načrtnega gospodarstva in smotrnega urejanja prostora:*
  - a) v kmetijstvu in industriji,
  - b) regionalno planiranje.
- 2. *Benelux:*
  - a) prirodnogeografski pogoji teh dežel,
  - b) geografski vzroki za njih sodelovanje.
- 3. *Timoška krajina:*
  - a) značilnosti obrobne pokrajine v antropogeografiji, zlasti pa v gospodarstvu.

Vprašanja iz obče geografije so širšega značaja. Menim namreč, da nadrobna vprašanja niso umestna. Pri maturi naj kandidat pokaže, da razume splošna dogajanja v svetu, njihove vzročnosti in problematiko, hkrati se moramo seveda zavedati, da taka vprašanja skrivajo v sebi drugo nevarnost. Zaradi obsežnosti so možnosti za besedičenje mnogo večje kot pri čisto ozkem, nadrobnem vprašanju. Da se temu izognemo, je vsako vprašanje razčlenjeno. S tem želimo opozoriti na bistvene poteze, katere je v odgovoru predvsem poudariti. Med vprašanji iz obče geografije prevladujejo ona iz antropogeografskega dela. Zakaj? Mnenja sem, da je geografski vidik bolj upoštevan ako se prirodnogeografske lastnosti označujejo posredno in takrat, ko se hkrati vrednotijo, n. pr. z gospodarskega ali antropogeografskega vidika. Na primer

pri obravnavanju glavnih naftnih področij na svetu ali pa glavnih ribolovnih področij, je potrebno namreč pri naštevanju omeniti tudi njihovo prirodnogeografsko pogojenost. V prvem primeru torej navezanost naftnih ležišč na čisto določene paleogeografske razmere, v drugem primeru pa navezanost na plankton oziroma področja, kjer se mešajo topli in hladni morski tokovi.

Pri vprašanjih iz regionalne geografije je pogosto poudarek na primerjanju več držav istega ali različnega tipa. S tem želimo, da se posameznih držav ne kategorizira izolirano, temveč da se jih vrednoti s širšega vidika. Podobno je pri vprašanjih iz geografije Jugoslavije. Marsikdaj vsa tri vprašanja obravnavajo isto skupino gospodarskih panog, na primer vprašanje III. Seveda ima tak način — kot pač vsak — dobre in slabe strani.

Z E M L J E P I S N O I Z R A Z J E

PRISPEVKI

To rubriko je priklicala v življenje potreba po prečiščenem in ustaljenem zemljepisnem izrazju, nujnem zlasti pri geografskem pouku na naših šolah. Nismo si namreč še edini o marsikaterem celo osnovnem izrazu. Toliko bolj velja, seveda, to za vrsto čisto specialnih strokovnih terminov, ki so potrebni pri znanstvenem delu samem.

Da v naši geografski terminologiji še marsikaj ni do kraja prečiščeno, je nam geografom povsem jasno, hkrati pa tudi precej umljivo. Za razvoj geografske terminologije pri nas je značilno predvsem troje. V času, ko je pred okroglo sto leti začela v geografiji nastajati slovenska strokovna beseda, je opaziti močan vpliv nemškega kulturnega kroga. V tem obdobju, ki sega morda tja do prve svetovne vojne, je nastajala pravzaprav nekakšna »prevodna terminologija«. Zanj je prepogosto značilno, da je to sicer slovenska beseda, toda, žal, prečesto v duhu nemškega jezika. Ob navideznem pomankanju domačih besede so nemške izraze dobesedno prevajali ali pa jih pri krojevali po tujem geografskem kopitu. Tako velja tudi za razvoj slovenske strokovne besede marsikaj, kar je v tem času značilno za slovensko leposlovje. V tej dobi se je zakoreninil marsikateri tak izraz in se obdržal do danes tudi v geografskih učbenikih.

Z razvojem slovenske geografske znanosti je v obdobju med obema vojnama tudi geografska terminologija stopila na novo pot, in je — čeprav je bila ta premalo sistematična — v marsičem lepo napredovala. Ta napredek je namreč povezan z dragocenim spoznanjem, da je v ljudski govoricah ohranjenih in živih premnogo ustreznih, klenih domačih izrazov, ki so primerni za znanstveno uporabo. Ti ljudski izrazi so se zdeli dotlej ali neprijemni ali, kar je bilo še pogostejše, sploh niso bili znani. Poleg J. Rusa je brez dvoma zaoral najgloblje brazdo v tem pogledu A. Melik, kar tudi ni čudno, saj je kot eden najboljših poznavalcev slovenske zemlje znal prisluhniti ljudski govoricah in je zato vpeljal marsikateri ljudski izraz v slo-

vensko terminologijo. S tem je razvoj geografske terminologije stopil na novo pot. Meliku so sledili drugi, zlasti S. Ilišič. Žal, pa je to delo potekalo več ali manj priložnostno pač tam in takrat, ko je bila potreba največja. Tako se je takorekoč sproti, bolj ali manj posrečeno, ustvarjala in izpopolnjevala geografska terminologija. Hkrati se je pokazalo, da se da težko popraviti, kar je bilo zamujenega. Marsikateri papirnati izrazi so se medtem tako udomačili, da je uvajanje novih, boljših, precej težavno.

Zadnja povojna doba nam prinaša v tem pogledu še bolj različna prizadevanja. Eni se konzervativno drže izrazov še iz »prevodne terminologije«, češ, da so ti v splošni rabi, udomačeni ipd., drugi pa se spet skušajo tesno nasloniti, morda celo pretogo, na ljudski jezik. V tem času kakor tudi že pred vojno, nastaja s podobnim terenskim delom vrsta geografskih študij o posameznih, večjih ali manjših slovenskih pokrajinah. Hkrati s tem se pojavi — kot predlog za nov strokovni izraz — marsikatera beseda, ki je živa v opisani pokrajini. Na ta način se je nabralo že marsikaj, kar pa zaradi raztresenosti nima prave veljave. Edini, ki je v tem pogledu ubral bolj sistematično pot in se resno naslonil na ljudski jezik je R. Badjura s svojo »Ljudsko geografijo«.

Dosedanje izkušnje nas uče, da moramo čim prej ubrati bolj sistematično pot za doseglo dobre, enotne in ustaljene terminologije in se pri tem zavedati vseh bistvenih elementov, ki so doslej vplivali na razvoj geografske terminologije. Obenem pa si moramo biti na jasnem glede kriterijev, ki naj pripomorejo k solidnejši terminologiji. Vsekakor pa se moramo zavedati, da reševanje terminoloških problemov ni enostavno, da to ni stvar posameznika, često niti ne geografov samih, temveč da terja to sodelovanje z jezikoslovci in pogosto tudi strokovnjaki sorodnih znanosti.

Na geografskem inštitutu SAZU sicer obstoja posebna terminološka komisija, zato je naloga te